УДК 330.16:658.310.7

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРІОД ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Аванесова Н., д.е.н., професор,
Сергієнко Ю., аспірант (ХНУБА)

В умовах глобального господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості. У глобальній економіці підприємства функціонують в умовах невизначеності та непередбачуваності, через що виникають різні небезпечні явища: спад виробництва, недобросовісна конкуренція, шахрайство, корупція, рейдерство, недосконале комерційне законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу. Все це вимагає формування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Отже, що управління економічною безпекою підприємства являє собою реалізацію управлінських рішень і має забезпечити такий рівень функціонування підприємства, за якого воно може своєчасно реагувати на зовнішні та внутрішні чинники, що несуть загрозу економічній діяльності, а також рівень, який не обмежує прогресивний стабільний розвиток підприємства.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека, економічна трансформація, глобальна економіка, підприємство

THEORETICAL PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES DURING THE PERIOD OF GLOBAL ECONOMIC TRANSFORMATION

Avanesona N., doctor of economics, Professor,
Serhyenko Yu., postgraduate student (KSTUCA)

In a global economy, the company, as an open system, operates in a complex external environment characterized by instability and constant dynamics. Such an environment forces management to quickly adapt to new conditions, requires knowledge of the laws of development and finding ways to survive in a market economy, taking into account the factors of uncertainty and instability. In the global economy, enterprises operate in conditions of uncertainty and unpredictability, which causes various dangerous phenomena: decline in production, unfair competition, fraud, corruption, raiding, imperfect commercial law, criminalization of society, government and business. All this requires the formation of a system of economic security of economic entities. The main goal of economic security of the enterprise is to guarantee its stable and most efficient operation in the present and high potential for future development. The analysis of the existing tools for assessing economic security made it possible to identify the following areas of its application in the management system of the enterprise: methods of forecasting possible threats and modeling their consequences; methods of identification and assessment of dangerous areas of financial and economic condition of the enterprise. The effectiveness of the management of economic security of the enterprise depends on the type of danger, which has various possible

© Аванесова Н.,
Сергієнко Ю.

consequences: whether it will be a warning (a set of circumstances not necessarily threatening to respond to them), risk (type of danger associated with additional profits, and with additional losses), or a threat (a real danger that violates the mode of operation of the enterprise and causes it economic damage). Thus, the management of economic security of the enterprise is the implementation of management decisions and should ensure a level of enterprise operation at which it can respond in a timely manner to external and internal factors that threaten economic activity, as well as a level that does not limit progressive stable development.

Key words: globalization, economic security, economic transformation, global economy, enterprise

Постановка проблеми. Тема глобального розвитку є надзвичайно динамічною, оскільки в сучасних умовах глобалізація прискорюється, в практиці міжнародного бізнесу відбуваються значні зміни, що віддзеркалюються в численних публікаціях з глобалістики – нової галузі знань, що вивчає планетарні процеси. Проблема глобального розвитку, а отже, і глобального управління, є надзвичайно суперечливою і дискусійною. Дослідники-глобалісти, політичні та громадські діячі різних країн, менеджери провідних транснаціональних корпорацій дотримуються і гаряче відстоюють не лише в теорії, а й на практиці протилежні погляди, що призводить до гострих міжнародних конфліктів. Глобальні зміни є не лише швидкими, а дуже часто такими, що не піддаються прогнозуванню, тому альтернативи глобалізації виглядають настільки протилежно, що загрожують існуванню людства.

У цих умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості. У глобальній економіці підприємства функціонують в умовах невизначеності та непередбачуваності, через що виникають різні небезпечні явища: спад виробництва, недобросовісна конкуренція, шахрайство, корупція, рейдерство, недосконале комерційне законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу. Все це вимагає формування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

У зв'язку з необхідністю вирішення проблем на підприємствах, зумовлених фінансовою кризою, економічними реформами уряду, застарілими технологіями, некомпетентністю персоналу, економічна безпека підприємства стала як ніколи актуальним питанням. Непередбачуваність і динамічність процесів у сучасній економіці спонукають промислові підприємства розробляти стратегічні дії, спрямовані на створення безпечних умов діяльності. Важливою умовою їх забезпечення, успішного функціонування та економічного розвитку є забезпечення ефективного управління економічною безпекою підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх дослідженнях економічну безпеку розглядали Є.А. Олейнікова, С.Н. Ілляшенко [11], Т.Б. Кузенко [9], З.С. Варналій [3], О.А. Грунін [4], В.Л. Ортинський [6], В.Тамбовцев [12], Ю. Лисенко, С. Міщенко [10], З. Стаховяк [1], В.В. Бєлокуров [2], Р. Дацків [5], Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко [8], Д. Ковальов, Т. Сухорукова [7] та ін. Проте всі ці дослідження розглядають економічну безпеку підприємства з різних функціонально-сутнісних підходів.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість праць щодо дослідження сутності економічної безпеки підприємств та

окремих аспектів її забезпечення на конкурентних ринках різних рівнів, на нашу думку, недостатньо розробленою залишається проблематика управління економічною безпекою в період глобальних економічних трансформацій.

Формування цілей статті (постановка завдання*)*. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад управління економічною безпекою підприємств в умовах глобальної економічної трансформації.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека підприємства є невід'ємною характеристикою процесів його функціонування та розвитку. Тому визначення сутності категорії «безпека» пов'язано із категоріями «зміна», «протиріччя», «стан», «загроза». Погляд на причину створення ситуації загрози економічній безпеці підприємства через виникнення та загострення протиріч визначає необхідність вивчення та виділення об'єктів загроз, що проявляються у конфліктах, кризисних станах й ситуаціях, катастрофах. При цьому слід враховувати можливості управління умовами захищеності цих об'єктів – вирішенням протиріч та передбаченням, оцінкою та активним протистоянням загрозам. Аналіз літературних джерел та здійснених досліджень дозволив виділити основні протиріччя, що є типовими для підприємств та створюють загрози процесам їх функціонування та розвитку.

Аналіз теоретичних досліджень, щодо визначення сутності та змісту поняття «управління економічною безпекою» виявив його багатоаспектність, що проявляється в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Об'єктний аспект економічної безпеки фокусує увагу на вивченні об'єктів системи, що є найважливішими для неї з точки зору її життєдіяльності та безперервного функціонування й тому потребують певного захисту. До таких об'єктів дослідники відносять можливості щодо досягнення цілей та дотримання цінностей підприємства – інтереси, ресурси та процеси їх використання. Такий погляд на управління економічною безпекою відповідає ресурсному підходу, а дотримання балансу інтересів підприємства з його цілями – інституціональному [3, 6].

Спрямованість управління економічною безпекою відповідно до параметрів цілей забезпечується такими властивостями стану захищеності як адаптивність (через баланс інтересів, відповідність організаційної структури) та надійність (за рахунок фінансово-економічної стійкості та ефективності функціональних сфер діяльності).

Суб'єктний аспект виділяє організаційні та стратегічні здатності підприємства для створення стану захищеності та виокремлює таку характеристику як компетентність підприємства. Інструментальний аспект розглядає економічну безпеку як функцію управління підприємством й тому зосереджує увагу на методах, моделях, способах та заходах щодо забезпечення захисту його діяльності. З огляду на принцип керованості економічної безпеки, теоретичною базою її дослідження та управління виступає системний підхід для інтеграції в систему управління функціонуванням та розвитком підприємства, а суб'єктний та інструментальний аспекти відповідають принципам стратегічного управління такими процесами.

Сутність та зміст поняття «економічна безпека підприємства» повинні не тільки враховувати сукупність поглядів, способів розуміння та тлумачення, а й формувати основну ідею та завдання забезпечення економічної безпеки функціонування та розвитку підприємства, що відбиваються у результатах його діяльності через вирішення протиріч, передбачення та оцінку загроз, формування стану захищеності та якісні зміни. За таким положенням, з метою синтезу виділених уявлень про економічну безпеку підприємства та їх розкриття, автором сформовано та представлено конфігурацію економічної безпеки

підприємства – «інтереси», «фінансово-економічна стійкість», «ефективна функціональність» «організаційна адаптивність», «стратегічна компетентність» [7, 9].

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [5].

Проведений аналіз існуючого інструментарію оцінювання економічної безпеки дав можливість виділити такі напрями його застосування в системі управління підприємства:

- методи прогнозування можливих загроз та моделювання їх наслідків;
- методи ідентифікації та оцінювання небезпечних зон фінансово-економічного стану підприємства.

З позицій наявних теоретичних здобутків необхідно зауважити, що для обох напрямів загальними є обмеженість кількісного аналізу, оперування якісними, недостатньо конкретизованими параметрами, суб'єктивізм при оціночних процедурах, встановлені шкали оцінок та ін. Подальший розвиток розроблення аналітичного інструментарію оцінювання економічної безпеки повинен відбуватися як через побудову досконаліших показників-індикаторів для кількісного оцінювання достатності рівня економічної безпеки підприємства та їх застосування в системі стратегічного управління підприємством. Вирішення зазначеного завдання неможливе без врахування особливостей розвитку та функціонування підприємств будь-якої галузі [11].

Найбільш значними викликами, що створюють небезпечний стан для розвитку підприємств є:

- зростання державного боргу;
- погіршення умов розвитку кластерної кооперації між виробництвом та науково-дослідною сферою;
- погіршення готовності делегувати повноваження у корпоративному правлінні;
- повільні темпи процесів розроблення законодавства щодо створення умов, гарантій та стимулів розвитку підприємництва, залучення зовнішніх інвестицій, підтримки малого та середнього бізнесу, конкурентоспроможних підприємств, інноваційної діяльності;
- стійка тенденція до зростання складності виробництва, умов постачань та необхідності чіткого дотримання вимог замовників;
- інформатизація та комп'ютеризація виробництва та необхідність забезпечення ІТ-кадрами, технологіями та засобами обчислювальної техніки;
- зростання вимог до мінімізації термінів виведення виробів на ринки та змін поколінь техніки;
- політика скорочення витрат на підвищення кваліфікації персоналу підприємств в умовах посткризового

відновлення;

- низька якість шкіл професійного менеджменту.

Для економічної безпеки підприємства характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки.

Рівень економічної безпеки підприємства – це оцінка стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. З метою досягнення її найбільш високого рівня підприємство повинно провести роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи [3, 12].

Чинники, що формують відповідний рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства незалежно від форм власності та галузі виробництва, а саме наступні.

1. Безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать: безпосереднє розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення.

2. Стабільний попит на продукцію – чинник, який також відіграє важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; якісно-гарантійні показники виробів; обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

3. Надійність постачальників, передусім тих, що забезпечують постачання основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно: мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів, враховуючи терміни постачання та їх якісні показники; знати можливості постачальників і не допускати монопольності в їх поставках; для цього, як правило, потрібно мати 3-4 і більше постачальників сировини і матеріалів, щоб була гарантія стабільної цінової політики щодо сировини, матеріалів та інших комплектуючих.

4. Зовнішня конкуренція на продукцію, призначену на експорт. Ця продукція має: відповідати міжнародним стандартам; за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною; мати обґрунтовану та прогнозовану перспективу; бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується в нашу країну, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, яку можуть виготовляти вітчизняні підприємства.

5. Державне економічне регулювання діяльності підприємства, яке полягає: у захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва; регулюванні державної податкової політики; сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти; сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт; державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету, і скорочення імпорту на ці товари.

6. Надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, в тому числі й комерційні таємниці.

7. Компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на рівень економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів

(висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних виробничих і соціально-економічних умов).

Основою формування системи управління економічною безпекою підприємства є визначення головних сфер, у яких існують джерела та чинники небезпеки, зокрема, активи, персонал, основні фонди, інформація [9, 10].

Ефективність управління економічною безпекою підприємства залежить від виду небезпеки, що несе різні можливі наслідки: чи це буде попередження (сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, які потребують реакції на них), ризик (вид небезпеки, пов'язаний як із додатковими прибутками, так і з додатковими втратами), або ж загроза (реальна небезпека, яка порушує режим функціонування підприємства та наносить йому економічну шкоду).

Якість управління значною мірою відображається від того, які методи використовуються для уникнення чинників небезпеки та характерних особливостей самого підприємства. Проте, для забезпечення ефективного управління економічною безпекою підприємства важливо не тільки розробити методику оцінки рівня економічної безпеки, а й звернути увагу на підвищення конкурентоспроможності продукції, адаптацію підприємства до умов існуючого законодавства країни, модернізацію основних фондів, підвищення кваліфікації персоналу, адже людський капітал є вагомим чинником розвитку і вдосконалення управління економічної безпеки підприємства.

Висновок. Сьогодні глобалізація впливає на хід економічних процесів не лише на світовому, але й на національному та корпоративному рівнях. Функціонування глобальних компаній, їх ефективність прямо залежать від надійності та міцності зв'язків з економічними і політичними інститутами у регіонах базування. У рамках єдиної світової економіки чинники виробництва вже не лімітують розвиток транснаціональних корпорацій. Особисті контакти з покупцями, постачальниками, органами регіональної влади все більшою мірою визначають головний момент успіху, насамперед, швидкість безперервного вдосконалення роботи й оновлення підприємства.

Саме це «підіймає» питання необхідності забезпечення економічної безпеки окремих підприємств. Ми вважаємо, що управління економічною безпекою підприємства являє собою реалізацію управлінських рішень і має забезпечити такий рівень функціонування підприємства, за якого воно може своєчасно реагувати на зовнішні та внутрішні чинники, що несуть загрозу економічній діяльності, а також рівень, який не обмежує прогресивний стабільний розвиток підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa: podręczniki szkolne. – Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220 s.

2 Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] // Труды БГТУ, 2019. – №7. – Режим доступа: http://www.safetyfactor.ru.

3 Варналій З.С. Економічна безпека: навч. посіб. – К.: Знання, 2019. – 647 с.

4 Грунин О.А. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Питер, 2020. – 160 с.

5 Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції. – Львів: Центр Європи, 2016 . – 159 с.

6 Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький та ін. – К.: Правова єдність, 2019 . – 544 с.

7 Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – №10. – с. 48-51

8 Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2013. – 280 с.

9 Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Т.Б. Кузенко. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.

10 Механизмы управления экономической безопасностью / Ю.Г. Лысенко, С.Г. Мищенко, Р.А. Руденский, А.А. Спиридонов. – Донецк: ДонНУ, 2014. – 178с.

11 Олейникова Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): учеб. пособие / Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2017. – 288 с.

12 Тамбовцев В.Л. Теории институциональных изменений: учеб. пос. / В.Л. Тамбовцев – М.: Инфра-М, 2019. – 160 с.

REFERENCES

1 Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa: podręczniki szkolne. – Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220 s.

2 Belokurov V.V. (2019) Struktura funktsional'nykh sostavlyayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [The structure of the functional components of the economic security of the enterprise]. *Trudy BGTU* [Proceedings of BSTU] (electronic journal), vol. 7. Available at: http://www.safetyfactor.ru

3 Varnalij Z.S. (2019) *Ekonomichna bezpeka* [Economic security]. Kyjiv: Znannja. (in Ukrainian)

4 Grunin O.A., Grunin S.O. (2020) *Ekonomicheskaya bezopasnost' organizatsii* [Economic security of the organization]. SPb.: Piter. (in Russian)

5 Dackiv R.M. (2016) *Ekonomichna bezpeka derzhavy v umovakh ghlobaljnoji konkurenciji* [Economic security of the state in the conditions of global competition]. Ljviv: Centr Jevropy. (in Ukrainian)

6 Ortynsjkyj V.L., Kernycjkyj I.S. (2019) *Ekonomichna bezpeka pidpryjemstv, orghanizacij ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions]. Kyjiv: Pravova jednistj. (in Ukrainian)

7 Kovalev D., Sukhorukova T. (1998) Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya [Economic security of the enterprise] *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 48-51.

8 Kozachenko Gh.V., Ponomarjov V.P., Ljashenko O.M. (2013) *Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva: sutnistj ta mekhanizm zabezpechennja* [Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of provision]. Kyjiv: Libra. (in Ukrainian)

9 Kuzenko T.B. (2004) *Planuvannja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva v umovakh rynkovoji ekonomiky* [Planning the economic security of the enterprise in a market economy] (PhD Thesis), Kyjiv: Jevropejsjkyj universytet finansiv, informacijnykh system, menedzhmentu i biznesu. (in Ukrainian)

10 Lysenko Yu.G., Rudenskiy R.A., *Spiridonov A.A. (2014) Mekhanizmy upravleniya ekonomicheskoy bezopasnost'yu* [Economic security management mechanisms]. Donetsk: DonNU. (in Russian)

11 Oleynikova E.A. (2017) *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatie, lichnost')* [Fundamentals of economic security (state, region, enterprise, personality)].Moskva: ZAO «Biznes-shkola «Intel-Sintez». (in Russian)

12 Tambovtsev V.L. (2019) Teorii institutsional'nykh izmeneniy [*Institutional change theories*]. Moskva: Infra-M. (in Russian)